Vidhyayana - ISSN 2454-8596
An International Multidisciplinary Peer-Reviewed E-Journal
www.vidhyayanaejournal.org
Indexed in: Crossref, ROAD & Google Scholar

87

ਸਵਰਾਜਬੀਰ ਦੇ ਨਾਟਕਾਂ ਦਾ ਵਿਸ਼ੇਗਤ ਅਧਿਐਨ

ਸੁਖਦੇਵ ਕੌਰ ,ਰਿਸਰਚ ਸਕਾਲਰ

ਡਾ. ਪਲਵੀ ਸਮਰੋਲ,ਅਸਿਸਟੈਂਟ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਸੀ ਟੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਲੁਧਿਆਣਾ

ਡਾ. ਲਖਵਿੰਦਰ ਕੌਰ , ਅਸਿਸਟੈਂਟ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਸੀ ਟੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਲੁਧਿਆਣਾ

ਸਾਹਿਤਦੀਆਂਵਿਭਿੰਨਵਿਧਾਵਾਂਵਿੱਚੋਂਨਾਟਕ ਸਾਹਿਤ ਦਾ ਅਜਿਹਾ ਰੂਪ ਹੈ ਜੋ ਖੇਡ ਪਾਠ ਅਤੇ ਲਿਖਤਪਾਠਦੋਵਾਂ ਰੂਪਾਂਵਿੱਚਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਇਹੋ ਵਿਲੱਖਣਤਾ, ਇਸ ਨੂੰ ਰੰਗਮੰਚਨਾਲਜੋੜਦੀ ਹੈ। ਇਹਅਜਿਹੀਕਲਾਵੰਨਗੀ ਹੈ ਕਿਇਕਪਾਸੇ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਭੂਤ, ਭਵਿੱਖ ਅਤੇ ਵਰਤਮਾਨਵਿੱਚਘਟਿਤਘਟਨਾਵਾਂ, ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ, ਇੱਛਾਵਾਂ ਅਤੇ ਮਾਨਸਿਕਜਟਲਤਾਵਾਂ ਨੂੰ ਜੀਵੰਤ ਰੂਪ ਵਿੱਚਲਿਖਿਤ ਰੂਪ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਉੱਥੇ ਦੂਸਰੇ ਪਾਸੇ ਮੰਚਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨਵੀਕੀਤਾਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂਮਨੁੱਖ ਦੇ ਜੀਵਨ ਦਾ ਅਹਿਮਅੰਗਬਣਦਾ ਹੈ।

ਕਲਾਤਮਕਸਿਰਜਣਪ੍ਰਕ੍ਰਿਆ ਨੂੰ ਆਧਾਰਬਣਾ ਕੇ ਪੱਛਮ ਦੇ ਵਿਦਵਾਨਅਰਸਤੂ ਨੇ ‘‘ਤ੍ਰਾਸਦੀ ਦੇ ਸੰਕਲਪ’’ ਨੂੰ ਜਨਮਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਇਸ ਦੇ ਸਮਾਨਾਂਤਰ ਪੂਰਬ ਵਿੱਚਭਾਰਤੀ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤਅਚਾਰੀਆ ਨੇ ‘ਸਧਾਰਨੀਕਰਨ ਦਾ ਸਿਧਾਂਤ’ ਸਾਹਮਣੇ ਲਿਆਂਦਾ। ਵਿਸ਼ਵਪੱਧਰ ਤੇ ਆਰੰਭਤੋਂਹੀਨਾਟ-ਪਰੰਪਰਾ ਸੰਬੰਧਚਰਚਾ ਹੁੰਦੀਰਹੀ ਹੈ। ਇਹਨਾਟ-ਪਰੰਪਰਾਭਾਰਤੀ ਸਾਹਿਤਪਰੰਪਰਾਅਧੀਨਭਰਤਮੁਨੀ ਦੇ ‘ਨਾਟਯ ਸ਼ਾਸਤਰ’ ਅਤੇ ਪੱਛਮੀ ਸਾਹਿਤਪਰੰਪਰਾਵਿੱਚ ‘ਪੋਇਟਿਕਸ’ ਨਾਲਆਰੰਭਹੋਈਮੰਨੀਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਪ੍ਰਾਚੀਨਭਾਰਤੀ ਸਾਹਿਤਪਰੰਪਰਾਵਿੱਚ ਸਾਹਿਤ ਨੂੰ ‘ਕਾਵਿ’ ਅਧੀਨਪਰਭਾਸ਼ਿਤਕੀਤਾਜਾਂਦਾਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਸ ਪਰੰਪਰਾਅਨੁਸਾਰ ਕਾਵਿ ਦੇ ਦੋ ਭੇਦ ਮੰਨੇ ਗਏ ਹਨ:- ਦ੍ਰਿਸ਼ਕਾਵਿ ਤੇ ਸ਼੍ਰਵਕਾਵਿਇਸ ਦਾ ਭਾਵਇਹ ਹੈ ਕਿਭਾਰਤੀਕਾਵਿ-ਸ਼ਾਸਤਰੀਆਂ ਨੇ ਕਾਵਿ ਦੇ ਪਹਿਲਾਂਦ੍ਰਿਸ਼ (ਵੇਖਣਯੋਗ) ਅਤੇ ਦੂਸਰਾ ਸ਼੍ਰਵਯ (ਸੁਣਨਯੋਗ) ਦੋ ਭੇਦ ਮੰਨੇ ਹਨ।ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂਦ੍ਰਿਸ਼ਯ ਕਾਵਿ ਦੇ ਉਪਭੇਦ ਹਨਜੋ ਅੱਖਾਂਨਾਲ ਵੇਖੇ ਜਾ ਸਕਣ ਅਤੇ ਸ੍ਰਵਯ ਜੋ ਸੁਣੇ ਵੀਜਾ ਸਕਣ।ਨਾਟਕਵਿੱਚਦ੍ਰਿਸ਼ ਅਤੇ ਸ਼੍ਰਵਯ ਦੋਵੇਂ ਹੀਹੁੰਦੇ ਹਨ ਪਰ ਫਿਰਵੀਇਸ ਨੂੰ ਦ੍ਰਿਸ਼ਯ ਕਾਵਿ ਦੀ ਵੰਨਗੀਵਿੱਚਸ਼ਾਮਿਲਕੀਤਾਗਿਆ। ਦ੍ਰਿਸ਼ਕਾਵਿਨੂੰ ਪਰਿਭਾਸ਼ਤਕਰਨਲਈ ‘ਰੂਪਕ’ ਜਾਂ ‘ਨਾਟਕ’ ਸ਼ਬਦਹਨ।ਇਹਉਹ ਸ਼ਬਦਹਨਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਮਾਨਆਰਥਕਸ਼ਬਦਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀਵਿੱਚ (ਣਗ਼ਠ਼) ਡਰਾਮਾਜਾਂਪਲੇਅ (ਸ਼;ਖ) ਹਨ। ਪਰ ਨਾਟਕਸ਼ਬਦ ਦਾ ਕਾਫ਼ੀਬੋਲਬਾਲਾਰਿਹਾਹੈ।ਭਾਵੇਂ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਦੇ ਇਸ ਸ਼ਬਦ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਪ੍ਰਤੀਮਤਭੇਦ ਪਾਏ ਗਏ ਪਰ ਸੱਚਾਈਤਾਂਇਹ ਹੈ ਕਿ ਰਿਗਵੇਦ ਕਾਲਤੋਂ ਨਟ ਤੇ ਨ੍ਰਿਤਦੋਵੇਂ ਧਾਤੂ ਸੁਤੰਤਰਤੌਰ ਤੇ ਨਿਰਪੱਖ ਰੂਪ ਵਿੱਚਪ੍ਰਚਲਤਰਹੇ

Vidhyayana - ISSN 2454-8596
An International Multidisciplinary Peer-Reviewed E-Journal
www.vidhyayanaejournal.org
Indexed in: Crossref, ROAD & Google Scholar

ਹਨ।ਅਸਲਵਿੱਚਨਾਟਕਕਲਾਅਜਿਹੀ ਸੁਹਜਾਤਮਕ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਹੈ ਜੋ ਵਿਭਿੰਨਕਲਾਵਾਂਭਾਵ, ਨਾਚ, ਸੰਗੀਤ, ਗੀਤਅਭਿਨੈ, ਚਿਤਰਕਾਰੀਆਦਿ ਦਾ ਸੁਤੰਤਰ, ਸੰਯੁਕਤ ਅਤੇ ਮਿਸ਼ਰਤ ਰੂਪ ਹੈ।

ਇਤਿਹਾਸਕਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਤੋਂਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਦੀ ਵਿਧਾਨਾਟਕਵਿੱਚ 1913 ਵਿੱਚਈਸ਼ਵਰਚੰਦਰਨੰਦਾ ਦੁਆਰਾਪਹਿਲਾਆਧੁਨਿਕਨਾਟਕ ਦੁਲਹਨ (ਸੁਹਾਗ) ਸਾਹਮਣੇ ਆਇਆ। 1913 ਤੋਂਹੁਣ ਤੱਕ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਦੌਰਾਨਪੰਜਾਬੀ ਦੀ ਚਾਰਪੀੜ੍ਹੀਆਂਰਾਹੀਂਨਾਟਰਚਨਾਕੀਤੀਗਈ ਹੈ।

1913 ਤੋਂਆਰੰਭਹੋਈਪਹਿਲੀਪੀੜ੍ਹੀਵਿੱਚਆਈ. ਸੀ.ਨੰਦਾਹਰਚਨਸਿੰਘ, ਬਲਵੰਤਗਾਰਗੀ, ਸੰਤ ਸਿੰਘ ਸੇਖੋਂ, ਗੁਰਦਿਆਲਸਿੰਘ ਫੁੱਲ, ਗੁਰਦਿਆਲਸਿੰਘਖੋਸਲਾ, ਕਰਤਾਰਸਿੰਘ ਦੁੱਗਲਆਦਿਨਾਟਕਕਾਰਆਉਂਦੇ ਹਨ। 1947 ਈ. ਨੇੜੇ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਕਰਨਵਾਲੀਦੂਸਰੀ ਪੀੜ੍ਹੀਵਿਚ ਸੁਰਜੀਤਸਿੰਘ ਸੇਠੀ, ਕਪੂਰ ਸਿੰਘ ਘੁੰਮਣ, ਹਰਸ਼ਰਨਸਿੰਘ, ਗੁਰਚਰਨਸਿੰਘਜਸੂਜਾ, ਅਮਰੀਕਸਿੰਘ, ਪਰਿਤੋਸ਼ਗਾਰਗੀਆਦਿਨਾਟਕਕਾਰਸ਼ਾਮਿਲਹਨ।

1975 ਵਿੱਚਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਕਰਨਵਾਲੀਤੀਸਰੀਪੀੜ੍ਹੀਵਿਚੱਆਤਮਜੀਤ, ਅਜਮੇਰ ਸਿੰਘਔਲਖ, ਚਰਨਦਾਸ ਸਿੱਧੂ, ਗੁਰਸ਼ਰਨਸਿੰਘ, ਰਵਿੰਦਰਰਵੀ, ਅਮਰਜੀਤਗਰੇਵਾਲਨਾਟਕਕਾਰ ਹਨ।1990 ਤੋਂਆਰੰਭਹੋਈਚੌਥੀਪੀੜ੍ਹੀਵਿੱਚ ਸਤੀਸ਼ ਕੁਮਾਰਵਰਮਾ, ਮਨਜੀਤਪਾਲਕੌਰ, ਪਾਲੀ ਭੁਪਿੰਦਰਸਿੰਘ, ਦੇਵਿੰਦਰ ਕੁਮਾਰ, ਰਾਜਵੰਤਕੌਰਮਾਨ, ਸਵਰਾਜਬੀਰ, ਸਤਿੰਦਰਸਿੰਘਨੰਦਾਤੋਂਇਲਾਵਾਜਤਿੰਦਰਬਰਾੜ, ਕੁਲਦੀਪਸਿੰਘਦੀਪ, ਜਗਦੀਸ਼ ਸਚਦੇਵਾ, ਬਲਜੀਤਰੈਨਾ, ਕੇਵਲ ਧਾਲੀਵਾਲ, ਹੀਰਾਸਿੰਘਰੰਧਾਵਾ, ਸਰਬਜੀਤਔਲਖ, ਸੋਮਪਾਲਹੀਰਾ, ਸੁਸ਼ੀਲਸ਼ਰਮਾ ਅਤੇ ਸਾਹਿਬਸਿੰਘ, ਪ੍ਰਮੁੱਖਨਾਟਕਕਾਰਸ਼ਾਮਿਲਹਨ।

ਆਧੁਨਿਕਨਾਟਕ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਸਵਰਾਜਬੀਰਅਜਿਹਾਨਾਟਕਕਾਰ ਹੈ ਜਿਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਨਾਟਕਾਂਵਿੱਚਨਵੀਆਂਤਕਨੀਕਾਂ ਅਤੇ ਵਿਧੀਆਂਰਾਹੀਂਆਪਣੇ ਪੁਰਾਤਨਵਿਰਸੇ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਦਾ ਯਤਨਕੀਤਾ ਹੈ। ਸਵਰਾਜਬੀਰ ਨੇ ਆਪਣੇ ਨਾਟਕਾਂਵਿੱਚ ਪੁਰਾਤਨਕਥਾਵਾਂ/ਲੋਕਕਥਾਵਾਂ/ਮਿਥਿਹਾਸ ਅਤੇ ਇਤਿਹਾਸ ਨੂੰ ਨਵੇਂ ਤੇ ਸਮਕਾਲ ਦੇ ਵਿੱਚਪ੍ਰਸੰਗਨਵੇਂ ਅਰਥਪ੍ਰਦਾਨਕਰੇ ਹਨ।

ਸਵਰਾਜਬੀਰਪੰਜਾਬੀ ਦਾ ਸਿਰਮੌਰਨਾਟਕਕਾਰ ਹੈ। ਸਵਰਾਜਬੀਰ ਨੇ ਆਪਣੇ ਨਾਟਕਾਂਵਿੱਚ ਪੇਸ਼ ਨਾਰੀਪਾਤਰਰਾਹੀਂਮਿੱਥਿਹਾਸ ਅਤੇ ਇਤਿਹਾਸ ਦੀ ਸਥਿਤੀ, ਨਾਰੀ ਦੀ ਮਾਨਸਿਕਤਾ, ਇਤਿਹਾਸਕਤੋਂਆਧੁਨਿਕਔਰਤ ਦੀ ਪ੍ਰਸਥਿਤੀ, ਨਾਰੀ ਦੀ ਹੋਂਦ, ਨਾਰੀ ਸੰਵਦੇਨਾ ਅਤੇ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀਕੀਤੀ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਨਾਰੀ ਨੂੰ ਨਾਰੀਵਿਰੋਧੀਵੀਦਿਖਾਇਆ ਹੈ ਇਸ ਦੇ ਨਾਲਹੀਔਰਤਹੀਔਰਤਪ੍ਰਤੀਚਿੰਤਤ ਹੁੰਦੀਵੀਦਰਸਾਈ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਾਟਕਾਂਵਿੱਚਮਿਥਿਹਾਸਕਨਾਰੀਪਾਤਰਤੋਂ ਲੈ ਕੇ, ਪੁਰਾਤਨ ਅਤੇ ਆਧੁਨਿਕਪਾਤਰਵਿਚਰਦੇ ਹਨ।ਨਾਟਕਾਂਵਿੱਚਲੀਆਂ ਪੇਸ਼ ਨਾਰੀ ਦੀਆਂ5 ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਉਸ ਦੇ ਮੂੰਹੋਂਬੜੀਬਾਖੂਬੀਨਾਲ ਪੇਸ਼ ਕਰਕੇ, ਉਸ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂਵਿੱਚੋਂਨਿਕਲਣ ਦੇ ਭਵਿਖਤਹੱਲਵੀ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੇ ਹਨ।ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਾਟਕਾਂਵਿੱਚ ਹਰ ਵਰਗ ਦੀ ਨਾਰੀ ਦੀ ਸਥਿਤੀ, ਹੋਂਦ, ਹੱਕ, ਮਾਨਸਿਕਤਾ

ਅਤੇ ਦੁਖਾਂਤ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾਗਿਆ ਹੈ। ਪਿਤਰਕੀਇਤਿਹਾਸ ਅਤੇ ਪ੍ਰਬੰਧਵਿੱਚਔਰਤਦੀ ਸਥਿਤੀ ਨੂੰ ਬਾਖੂਬੀ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾਗਿਆ ਹੈ। ਆਧੁਨਿਕਨਾਟਕਕਾਰਾਂਵਿੱਚੋਂ ਸਵਰਾਜਬੀਰ ਦੀ ਵਿਲੱਖਣਤਾਇਹ ਹੈ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਾਟਕਾਂਵਿੱਚਨਾਰੀ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸਕਮਿਥਿਹਾਸਕਪਾਤਰਾਂ ਨੂੰ ਨਵੇਕਲੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ।

ਕਿਤਾਬੀ ਰੂਪ ਵਿਚਤਾਂ ਸਵਰਾਜਬੀਰਭਾਵੇਂ "ਧਰਮ ਗੁਰੂ" ਨਾਲ 1999 ਈ. ਵਿਚਪੰਜਾਬੀਨਾਟਕ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿਚਪ੍ਰਵੇਸ਼ਕਰਦਾ ਹੈ, ਪ੍ਰੰਤੂ ਉਸਦੇ ਨਾਟਕ"ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ" ਤੇ "ਧਰਮ ਗੁਰੂ" ਰੰਗਮੰਚ ਉੱਤੇ ਪਹਿਲਾਂਹੀ ਪੇਸ਼ ਹੋ ਚੁੱਕੇ ਸਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕੇਵਲ ਧਾਲੀਵਾਲ ਵਰਗੇ ਸੁੱਘੜਨਿਰਦੇਸ਼ਕ ਦੀ ਨਿਰਦੇਸ਼ਨਾ ਹੇਠ ਖੇਡਿਆਜਾ ਚੁੱਕਾ ਸੀ। ਸਵਰਾਜਬੀਰ ਨੇ "ਧਰਮ ਗੁਰੂ", "ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ", "ਮੇਦਨੀ", "ਸ਼ਾਇਰੀ", "ਅਗਨੀ ਕੁੰਡ", "ਕੱਲਰ", "ਮੱਸਿਆ ਦੀ ਰਾਤ" ਅਤੇ"ਹੱਕ" ਵਰਗੇ ਨਾਟਕਾਂ ਦੀ ਰਚਨਾਕਰਕੇ ਜਿੱਥੇ ਇਤਿਹਾਸ ਮਿਥਿਹਾਸ ਦੇ ਨਵ ਸਿਰਜਣਰਾਹੀਂਆਪਣੀ ਸੂਝ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨਕਰਵਾਏ ਹਨ, ਉੱਥੇ ਉਸਨੇ ਰੰਗਮੰਚਪੱਖੋਂਵੀਪੰਜਾਬੀਨਾਟਕ ਨੂੰ ਇਕਨਵੀਂਦਿਸ਼ਾਪ੍ਰਦਾਨਕੀਤੀ ਹੈ। ਉਸਦੇ ਨਾਟਕਵਿਸ਼ੇ ਵਸਤੂ ਪੱਖੋਂਤਾਂ ਬੇਜੋੜਹਨਹੀ,ਰੰਗਮੰਚੀਜੁਗਤਾਂ ਦੇ ਪੱਖੋਂਵੀ ਪੂਰੇ ਉਤਰਦੇ ਹਨ।ਆਪਣੇ ਨਾਟਕਾਂ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇ ਵਿਚ ਉਹ ਆਪਣੀਪਰੰਪਰਾਵਿਚੋਂਮਿਥਕਥਾਵਾਂ ਨੂੰ ਲੈਂਦਾ ਹੈ, ਪਰ ਉਹ ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਪਰੰਪਰਾ ਤੇਪੁਰਾਤਨਤਾ ਨੂੰ ਤੋੜਦਾਹੋਇਆ, ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਨਵੇਂ ਅਰਥਾਂਨਾਲਜੋੜਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂਉਹ ਆਪਣੇ ਨਾਟਕਾਂਵਿਚਮਿਥ ਨੂੰ ਰੂਪਾਂਤਰਿਤਕਰਦਾਹੋਇਆ, ਨਵੇਂ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਕਰਨ ਦਾ ਯਤਨਕਰਦਾ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀਨਾਟਕ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਸਵਰਾਜਬੀਰ ਦਾ ਨਾਂ ਬੌਧਿਕਨਾਟਕਕਾਰਾਂ ਦੀ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਵਿਚਆਉਂਦਾ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਸਨੇ ਇਤਿਹਾਸ ਅਤੇ ਮਿਥਿਹਾਸ ਨੂੰ ਬੌਧਿਕਪ੍ਰਸੰਗਾਂਵਿਚ ਦੇਖਣ ਦਾ ਯਤਨਕੀਤਾ ਹੈ। ਉਸਨੇ ਆਪਣੇ ਨਾਟਕਾਂਵਿਚਇਤਿਹਾਸ, ਮਿਥਿਹਾਸ,ਧਰਮ,ਰਾਜਨੀਤੀ, ਦਲਿਤ ਚੇਤਨਾ, ਨਾਰੀਵਾਦੀ ਚੇਤਨਾਆਦਿਮਸਲਿਆਂ ਸੰਬੰਧੀਨਵੀਂਵਿਆਖਿਆ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੀ ਹੈ।

ਸਵਰਾਜਬੀਰਆਪਣੇ ਨਾਟਕਾਂਵਿਚਇਤਿਹਾਸਕ ਮਿਥਿਹਾਸਕਪਾਤਰਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਰਧਾਮਈਬਿੰਬਵਿਚੋਂਬਾਹਰਕੱਢ ਕੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀਵਰਤਮਾਨਪ੍ਰਸੰਗਵਿਚ ਅਤੇ ਯਥਾਰਥਕ ਰੂਪ ਵਿਚਕੀਤੀ ਹੈ। ਉਸ ਬਾਰੇ ਸਤੀ੍ਰ ਕੁਮਾਰਵਰਮਾ ਦੇ ਵਿਚਾਰਹਨਕਿ "ਸਵਰਾਜਬੀਰਇਸ ਦੌਰ ਦਾ ਅਜਿਹਾਨਾਟਕਕਾਰ ਹੈ ਜਿਸ ਨੇ ਮਿਥ ਨੂੰ ਨਵੇਂ ਅਰਥਪ੍ਰਦਾਨਕਰਦਿਆਂਧਰਮ ਗੁਰੂ ਤੇ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨਰਾਹੀਂਦਲਿਤ ਚੇਤਨਾ ਦਾ ਪ੍ਰਸੰਗਤੋਰਿਆ ਅਤੇ ਮੇਦਨੀ ਅਤੇ ਸ਼ਾਇਰੀਨਾਟਕਨਾਰੀ ਚੇਤਨਾਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਤੋਂਲਿਖੇ।

ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਦੀ ਗੱਲਕਰੀਏ ਤਾਂਵੱਖ-ਵੱਖਨਾਟਕਾਂਵਿਚਨਵੇਕਲੇ ਵਿਸ਼ੇ ਲਏ ਗਏ ਹਨ:

'ਧਰਮਗੁਰੂ' ਨਾਟਕਵਿਚਭਾਵੇਂ ਧਰਮ ਅਤੇ ਕਰਮ ਦੀ ਸੁਰ ਪ੍ਰਧਾਨ ਹੈ ਪਰ ਫਿਰਵੀਧਾਰਮਿਕਆਡੰਬਰਰਚ ਕੇ ਗਰੀਬ ਅਤੇ ਮਜ਼ਲੂਮਾਂ ਤੇ ਹੋ ਰਹੇ ਸ਼ੋਸ਼ਣ ਨੂੰ ਸਪਸ਼ਟ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾਗਿਆ ਹੈ।

ਨਾਟਕਕ੍ਰਿਸ਼ਨਜਨਜਾਤੀਵਿਰ'ਧ ਦੀਗਾਥਾ ਹੈ।ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਦੇ ਧਾਰਮਿਕਬਿੰਬਵਿਚੋ ਬਾਹਰਕੱਢ ਕੇ ਅਣਜਾਣੇ,ਅਣਗੋਲੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਹੱਕਾਂ ਦੀ ਸ਼ਾਹਦੀਭਰਦਾਨਾਟਕ ਹੈ।

ਸਵਰਾਜਬੀਰਨਾਟਕ “ਹੱਕ” ਬਾਗਾਂਦੇਰਾਖੇਇਕਗਰੀਬਪਰਿਵਾਰਦੀਕਹਾਣੀਨੂੰਪੇਸ਼ਕਰਦਾਹੈ ਜੋ ਪੰਜਾਬਦੀਰਹਿਤਲਉਤੇਹਰੀਕ੍ਰਾਂਤੀਦੇਆਉਣਨਾਲਪ੍ਰਭਾਵਿਤਹੁੰਦਾਹੈ।ਹਰੀਕ੍ਰਾਂਤੀਨੂੰਜਿੱਥੇਪੰਜਾਬਅੰਦਰਵਿਕਾਸਦੀਲਹਿਰਵਜੋਂਦੇਖਿਆਗਿਆ ਪਰ ਦੂਜੇਪਾਸੇਆਰਥਿਕਤਾਦੀਉਨੱਤੀਦੀਦੌੜਨੇਆਮਲੋਕਾਈਦੀਹੋਂਦਅਤੇਜੀਣ-ਥੀਣਦੇਮਸਲਿਆਂਲਈਪ੍ਰਸ਼ਨਚਿੰਨ੍ਹਖੜਾਕਰਦਿੱਤਾ।ਇਸਆਰਥਿਕਬਦਲਾਵਨੇਪੰਜਾਬੀਸੰਵੇਦਨਾਨੂੰਪੂਰੀਤਰ੍ਹਾਂਬਦਲਣਾਸ਼ੁਰੂਕਰਦਿੱਤਾ।ਇਸਤਰ੍ਹਾਂਨਾਲਪੰਜਾਬਦੀਰਹਿਤਲਤੇਸਮਾਜਿਕਸਭਿਆਚਾਰਕ, ਆਰਥਿਕਸਥਿਤੀਆਂਨਵੇਂਅਯਾਮਨੂੰਗ੍ਰਹਿਣਕਰਨਲੱਗੀਆਂ।ਨਾਟਕਕਾਰਸੂਤਰਧਾਰਰਾਹੀਂਪੰਜਾਬਦੀਬਦਲਰਹੀਂਨੁਹਾਰਨੂੰਚਿੱਤਰਦਾਹੈ:

> ਸੂਤਰਧਾਰ :ਗੱਲਸੰਨਬਹੱਤਰਤੇਪਝੰਤਰਦੇਵਿਚਕਾਰਦੀ, ਲੋਅਸ਼ਹਿਰਦੀ
> ਪਿੰਡਾਂਨੂੰਵਾਜਾਂਮਾਰਦੀ, ਸ਼ਹਿਰਅੰਬਰਸਰਤੇਅੰਬਰਸਰਦੇਬਾਹਰ
> ਬਾਗ਼ਹੀਬਾਗ਼...ਉਨ੍ਹਾਂਬਾਗ਼ਾਂਦੀਕਹਾਣੀ, ਬਾਗ਼ਾਂਦਿਆਂਮਾਲਿਕਾਂਤੇ
> ਬਾਗਾਂਦੇਰਾਖਿਆਂਦੀਕਹਾਣੀ, ਬੱਚਿਆਂਦੀਕਹਾਣੀ, ਜ਼ਨਾਨੀਆਂ
> ਦੀਕਹਾਣੀ, ਕਹਾਣੀਪਿੰਡਦੀ-ਕਹਾਣੀਸ਼ਹਿਰਦੀ, ਕਹਾਣੀ ਜੋ
> ਕਦੇਨਾਠਹਿਰਦੀ।...ਤੇਸ਼ਹਿਰਜੋਕਦੇਨਾਠਹਿਰਦਾ।ਵਧਦਾਜਾਂਦਾ,
> ਲਾਗੇਚਾਗੇਨੂੰਹਜ਼ਮਕਰਦਾ......ਕੁਦਰਤੀਵਰਤਾਰਾ, ਅਜ਼ਬਨਜ਼ਾਰਾ...।

ਇਸਨਾਟਕਦਾਥੀਮ ਸ ੱਤਵੇਂ-ਅੱਠਵੇਂਦਹਾਕੇਵਿੱਚਹਰੀਕ੍ਰਾਂਤੀਦੇਆਉਣਨਾਲਉੱਠਰਹੇਨਵੇਂਪੂੰਜੀਵਾਦਨਿਜ਼ਾਮਨਾਲਛੋਟੀਤੇਦਰਮਿਆਨੀਕਿਸਾਨੀਅਤੇਜਗੀਰਦਾਰੀਨਿਜ਼ਾਮਵਿਚਲੇਰਿਸ਼ਤਿਆਂਦੇਨਵੇਂਜਾਂਬਦਲਰਹੇਸਮੀਕਰਨਾਂਦੀਪੇਸ਼ਕਾਰੀਹੈ ।

ਨਾਟਕ ਮੇਦਨੀਰਾਹੀਂਧਰਮ/ਅਧਰਮ/ਸ ਦਾਚਾਰ ਅਤੇ ਅਨੈ ਤਿਕਤਾਵਿਚਕਾਰਲੇ ਤਣਾਅ ਨੂੰ ਸਾਹਮਣੇ ਲਿਆਂਦਾਗਿਆ ਹੈ।ਡਾ.ਸਵਰਾਜਬੀਰ ਮੇਦਨੀ ਦੀ ਪੁਰਾਤਨਮਿਥ ਨੂੰ ਰਚਨਾ ਦੀ ਪਿਠ-ਭੂਮੀਵਿਚਆਧਾਰਬਣਾਉਂਦੇ ਹੋਏ ਤਤਕਾਲੀਵਿਸ਼ਿਆਂ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ।ਇਸ ਰਚਨਾਰਾਹੀਂਮਿਥਪ੍ਰਤੀਕਾਂ,ਮਿਥ ਸੰਕੇਤਾਂ,ਮਿਥਬਿਰਤਾਂਤ ਅਤੇ ਮਿਥਵਿਚਾਰਆਦਿ ਦੀ ਵਰਤੋਂਕਰਦੇ ਹੋਏ ਨਾਟਕਕਾਰਨਾਰੀ ਦੀ ਤ੍ਰਾਸਦੀ ਨੂੰ ਵਿਚਾਰਦਾ ਹੈ।

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂਸਵਰਾਜਬੀਰਦੀਆਂਨਾਟ-ਰਚਨਾਵਾਂਦਾਵਿਸ਼ਾ-ਪੱਖਨਿਵੇਕਲਾਅਤੇਵਿਲੱਖਣਭਾਂਤਦਾਹੈ।ਉਸਦੇਹੁਣਤੱਕਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤਨਾਟਕਾਂਵਿਚਲਾਇੱਕਸਾਂਝਾਸੂਤਰਇਹਹੈਕਿਉਸਦੇਨਾਟਕ ਹਰ ਤਰ੍ਹਾਂਦੀਸੱਤਾਸਥਾਪਤੀਵਿਰੁੱਧਨਾਬਰੀਅਤੇਵਿਦਰੋਹਦੀ ਸੁਰ ਨੂੰਉਭਾਰਦੇਹਨ।ਜਦੋਂਕੋਈਵੀਸੱਤਾਸਥਾਪਤੀਮਨੁੱਖਦੇਹੱਕਹਕੂਕਤੇਜੀਣ-

Vidhyayana - ISSN 2454-8596
An International Multidisciplinary Peer-Reviewed E-Journal
www.vidhyayanaejournal.org
Indexed in: Crossref, ROAD & Google Scholar

ਥੀਣਦੇਮਸਲਿਆਂਉੱਪਰਗਲਬਾਸਿਰਜਣਦੀਕੋਸ਼ਿਸ਼ਕਰਦੀਹੈਤਾਂਉਸਸੱਤਾਸਥਾਪਤੀਵਿਰੁੱਧਨਾਬਰੀਅਤੇਵਿਦਰੋਹਦਾਖੜ੍ਹੇਹੋਣਾਲਾਜ਼ਮੀਹੈ।ਇਸਤਰ੍ਹਾਂਸਵਰਾਜਬੀਰਦੇਨਾਟਕਦਮਿਤ, ਦਲਿਤ, ਅਣਗੌਲੇਅਤੇਹਾਸ਼ੀਆਕ੍ਰਿਤਲੋਕਾਈਨੂੰਇਸਸੱਤਾ-ਸਥਾਪਤੀਵਿਰੁੱਧਲਾਮਬੰਦਕਰਦੇਹਨ।ਉਸਦੇਨਾਟਕਸਮਾਜਿਕਨਾਬਰਾਬਰੀ, ਆਰਥਿਕਨਾਬਰਾਬਰੀ, ਔਰਤਾਂਦੀਤ੍ਰਾਸਦਿਕਸਥਿਤੀ, ਧਾਰਮਿਕਆਗੂਆਂਦੇਪਖੰਡਅਜੋਕੀਗੰਦੀਰਾਜਨੀਤੀਵਰਗਿਆਂਵਿਸ਼ਿਆਂਨੂੰਮੁਖ਼ਾਤਿਬਹੁੰਦੇਹਨ।ਇਨ੍ਹਾਂਮਸਲਿਆਂਦੇਵਿਰੋਧਵਿਚਉਹਆਪਣੇਨਾਟਕਾਂਅੰਦਰਨਾਬਰੀਦੀ ਸੁਰ ਨੂੰਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਗੋਚਰਕਰਦਾਹੈ।

ਹਵਾਲੇ ਟਿਪਣੀਆਂ

1.ਡਾ.ਸਤੀਸ਼ ਕੁਮਾਰਵਰਮਾ, ਪੰਜਾਬੀਨਾਟਕ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ,ਪੰਨਾ- 16

2.ਸਵਰਾਜਬੀਰ,ਹੱਕ(ਨਾਟਕ),ਪੰਨਾ- 21

3.ਸਵਰਾਜਬੀਰ, ਧਰਮਗੁਰੂ,ਪੰਨਾ- 2